

Mezolitikum az Észak-Alföldön

KERTÉSZ Róbert-SÜMEGI Pál-KOZÁK Miklós
BRAUN Mihály-FÉLEGYHÁZI Enikő
HERTELENDI Ede

Magyarország területéről a mezolitikum időszakából a legutóbbi időkig zömmel csak kevés és bizonytalan leletegyüttest regisztráltak. A középső kőkornak meghatározott lelőhelyek kőleltárainak többsége felszíni gyűjtésből származott, s ennek következtében mind a stratigráfiai, mind az egyéb interdiszciplináris adatok hiányoztak. A lelőhelyeket pusztán a kőiparok tipológiai analízise alapján sorolták a mezolitikumba.

Hiteles, ásatásokon feltárt, zárt rétegből származó mezolitikus leletanyagot Magyarországon korábban Szekszárd-Palánk és Sződliget lelőhelyről közöltek csupán. Az Észak-Alföldön kimutatott Jászberény I és Jásztelek I lelőhely hazánk területén a feltárás időrendjében a harmadik, illetve a negyedik nyíltszíni autentikus mezolit település. A két jászági lelőhely jelentőségét azonban nem csak az adja, hogy Magyarországon kevés identifikált lelőhely van, hanem időrendi helyzetük is meghatározza ezt. A jászberényi és a jászteleki kőipar ugyanis a hazai középső kőkoron belül ezidáig még hiányzó kronológiai horizontot reprezentál. Szekszárd-Palánk és Sződliget lelőhelyek a mezolitikum idősebb szakaszába tartoznak. Jászberény I lelőhely C rétegének kőipara ezzel szemben már a mezolitikum középső szakaszának második felére datálható. Jásztelek I lelőhely a tipológiai és a stratigráfiai adatok alapján pedig a Jászberény I utáni időszakra, a késő mezolitikumba keltezhető. Az elmúlt években a Jászságban meghatározott (Jászberény I-II, Jászberény IV, Jászberény-Zsombékos I, Jásztelek I), valamint az Észak-Alföldön már korábban felfedezett (Tarpa-Márki tanya) – de mindmáig nem identifikált – középső kőkori leletegyüttesekből kiindulva a régióban körvonalazhatóvá vált egy önálló kulturális-kronológiai sajátosságokkal és jellegzetes alapanyag-struktúrával bíró fácies. Ezt a mezolit komplexumot elterjedése alapján *észak-alföldi mezolit ipar* néven vezettük be a szakirodalomba. Az *észak-alföldi mezolit ipar* az eddig rendelkezésre álló adatok alapján két kronológiai fázisra tagolható. Az idősebb, középső mezolitikum második felére datálható *jászberényi fázis* – eponym lelőhely: Jászberény I C réteg – a boreális periódus utolsó harmadába tartozik. A fiatalabb, a késő mezolitikus *jászteleki fázis* – eponym lelőhely: Jásztelek I B réteg – az atlantikum elejére keltezhető.

A régészeti és a paleoökológiai elemzésből megál-

lapítható, hogy a Nagyalföldön elsőként identifikált mezolit lelőhelyek a pleisztocén végén - holocén kezdetén kialakult, mintegy 600-800 km² felszínű jászági süllyedéktérületnek a centrumában, megközelítőleg 100 km²-es területen található. A mikrorégióban ezideig közel 100 szezonális, ideiglenes megtelepedésnek a nyomát találtuk meg, melyek között relatív kronológiai különbségek mutathatók ki. A mezolit táborhelyek korábbi hiányát az okozta, hogy a kutatók nem vizsgálták, illetve nem értelmezték a pleisztocén végén - a holocén kezdetén lejátszódott felszínfejlődést a Nagyalföldön, így nem ismerték föl az élő folyóvíztől távolabb elhelyezkedő, elhagyott és feltöltődött óholocén mederhálózat régészeti jelentőségét. Az általunk vizsgált jászági süllyedéktérületen az Északi-Középhegységből kilépő, észak-déli irányú folyók összefolyása révén egy speciális ökológiai állapot jött létre, amely csak a süllyedékre és a folyók környezetére volt jellemző. A terület értékét a mezolit vadászok szempontjából tovább növelték a közeli és jól megközelíthető kovanyersanyag lelőhelyek. Ugyanakkor tudnunk kell, hogy az Észak-Alföldön hasonló alaphelyzetű, viszonylag kis kiterjedésű (500-800 km²), pleisztocén végén - holocén kezdetén kialakult fiók süllyedékek több helyről is ismeretesek. Ezekről a süllyedékekről korábban több, bizonytalan helyzetű, nem identifikált mezolit leletegyüttes került elő (pl. Tarpa).

Paleoökológiai adatok alapján tudjuk, hogy a mezolitikus mikrocsoportoknak az Észak-Alföldre történő behatolását a középhegységből kiinduló, a középhegységi erdőszűrt régiókhöz kapcsolódó süllyedéktérületek tették lehetővé. Ugyanakkor a Nagyalföld centrumába nyúló, folyók mentén kialakult kedvező ökológiai adottságú korridorok nemcsak a mezolit vadászok D-DK-i irányú migrációját segítették elő, hanem ugyanezt az utat használta a Nagyalföldre a Balkán felől behatoló korai neolitikus Körös-Criş népesség is észak felé történő migrációja során. Így törvényszerű, hogy a Körös-Criş kultúra északi határa mentén elhelyezkedő észak-alföldi mezolit ipar lelőhelyei térben csak néhány km-re találhatóak a legészakibb kora neolitikus lelőhelyektől. A Nagyalföld déli részén található, a Körös kultúra idősebb szakaszába sorolható Gyálarét-Szilágyi major lelőhely radiokarbon dátuma (7090±80 BP) alapján e lelőhelyet időben sem sok választhatja el az észak-alföldi

mezolit ipar késői fázisát reprezentáló Jásztelek I lelőhely korától. A jászteleki késő mezolit lelőhelynél bizonyítottan idősebb kronológiai horizontba sorolható Jászberény I lelőhely C rétege a radiokarbon adatok alapján (8030±250 BP és 7350±80 BP).

Az észak-alföldi mezolit ipar lelőhelyeinek geográfiai és kronológiai helyzete, továbbá a lithikus kőiparok techno-morfológiai és alapanyag elemzése alapján a régióban reális lehetőséggé vált a mezolitikum és a neolitikum közötti konkrét kapcsolatok vizsgálata. Ebből a szempontból elsősorban a vonaldíszes komplexum korai időszakába tartozó lelőhelyek kőiparai érdemelnek megkülönböztetett figyelmet. A közép-európai vonaldíszes kerámia kultúra idősebb szakaszába tartozó Budapest-Aranyhegyi út lelőhely pattintott kőleltárában még számos olyan archaikus elem megtalálható, melyet mi is kimutattunk a jászsági mezolitikumban. A Körös-Criș

kultúra az észak-alföldi mezolit ipartól eltérő alappal és kapcsolatokkal rendelkezett. Így Méhtelek-Nádas és Endrőd 39. lelőhelyek kőiparának tipo-technológiai sajátosságai és nyersanyag struktúrája más tendenciákat mutat, mint a Jászságban feltárt mezolit kőleltárok.

Jászsági kutatásaink alapján a Nagyalföldön a korai neolitikus Körös-Criș kultúrát közvetlenül megelőző, illetve azzal részben egyidejű középső és késő mezolitikum új összefüggésben látható. A rendelkezésre álló adatokból megállapítható, hogy az Észak-Alföld is egyenrangú részese volt azoknak az őstörténeti folyamatoknak, melyek a boreális periódus második felében és az atlantikum elején Közép-Európában zajlottak. Az észak-alföldi mezolit ipar és a vonaldíszes kerámia közötti kontinuitás problematikájának megoldása azonban még további kutatásokat igényel.⁴

KERTÉSZ Róbert
Damjanich János Múzeum
5001 Szolnok, Pf. 128.

KOZÁK Miklós
Kossuth Lajos Tudományegyetem
Ásvány- és Földtani Tanszék
4010 Debrecen, Pf.6.

FÉLEGYHÁZI Enikő
Kossuth Lajos Tudományegyetem
Természetföldrajzi Tanszék.
4010 Debrecen, Pf.6.

SÜMEGI Pál
Kossuth Lajos Tudományegyetem
Ásvány- és Földtani Tanszék
4010 Debrecen, Pf.6.

BRAUN Mihály
Kossuth Lajos Tudományegyetem
Ásvány- és Földtani Tanszék
4010 Debrecen, Pf.6.

HERTELENDI Ede
MTA Atommagkutató Intézet
4001 Debrecen, Pf.51.

⁴ Jászsági kutatásainkhoz az anyagi feltételeket "A Jászság ősrégészeti kutatásáért" Alapítvány (MOL Rt. Szolnok, Alföld Program Kecskemét, Tisza Klub Szolnok, OTP Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Igazgatósága Szolnok, "Topán" Műanyagfeldolgozó és Szolgáltató Kft. Budapest, Jászberény Város Önkormányzata, PROFEXT Kft. Jászberény, LEHEL Hűtőgépgyár Jászberény, valamint a "Jászságért" Alapítvány Budapest) és a Magyar Hitelbank biztosította. Támogatásukat köszönjük.